

Národní památkový ústav

ústřední pracoviště

Valdštejnské nám. 3
118 01 Praha 1 - Malá Strana
P. O. BOX 84

Telefon: +420-257010111
Fax: +420-257531678
E-mail: up@up.npu.cz

Návrh metodického vyjádření NPÚ k obnově tradičních fasád

Obnova fasád historických staveb patří k častým a významným úkolům památkové péče. V praxi se ovšem vyskytuje řada chybných stereotypů. Zároveň se ukazuje naléhavá potřeba vyhodnotit zkušenost získanou užíváním barevných fasádních nátěrů v posledních třech desetiletích. Je třeba se také názorově vypořádat s novými tendencemi, které se v této oblasti spontánně prosazují. Ústřední pracoviště má za to, že metodika, která by shrnula aktuální odborný názor v této věci, musí být podložena odbornou diskusí a že tuto diskusi je třeba vést i uvnitř Národního památkového ústavu. Smyslem níže formulovaného textu je poskytnout této diskusi věcný základ. Předpokládá se zveřejnění předmětných diskusních tezí na webových stránkách NPÚ a ve spolupráci s územními pracovišti uspořádání jedné, případně více pracovních dílů věnovaných této problematice. Po vyhodnocení připomínek a námitek bude publikován oficiální text.

Architektonické dědictví je různorodé. S výjimkou nejobecnějších tezí neexistuje doporučení, které by se stejnou platností vztahovalo na zříceninu středověkého hradu, renesanční zámek, barokní kostel i národní kulturní památku „televizní vysílač a horský hotel na Ještědu“. Níže formulovaný návrh vychází ze zkušeností s obnovou tradičních omítaných fasád, které jsou v našem památkovém fondu zastoupeny nejčastěji.

Nejnáléhavější problémy související s obnovou fasád můžeme shrnout do následujících okruhů:

a) Potřeba včasné objektivní analýzy hodnot obnovované stavby a z ní plynoucí rozvaha, co má být výsledkem památkové obnovy (konzervace dochovaného stavu, provedení aktuální úpravy, návrat k nejmladší hodnotné úpravě, rekonstrukce některé ze zaniklých starších podob).

b) Potřeba rehabilitace vnímání architektury jako výtvarného díla, jehož konzervace a obnova vyžaduje stejnou citlivost jako ostatní druhy umění.

c) Zdůraznění hodnoty historického originálu, patiny a přednostního zvažování hodnoty dochovaného stavu.

d) Otázka smyslu, oprávněnosti a věrohodnosti obnovy barevnosti fasády.

e) Otázka zda ponechat a presentovat druhotně uplatněný povrch kamene, dřeva, či jiných konstrukčních prvků, a to zejména v případě obnovy barevnosti omítkových částí stavby, založené na fasádním nátěru, či naopak rekonstruovat zaniklé povrchové úpravy i u kamenných prvků a soch je-li jejich původní povrchová úprava věrohodně zjistitelná.

f) Význam materiálového a technologického řešení pro věrohodnost obnovy.

Pro obnovu omítaných fasád tradičních historických staveb lze formulovat následující teze:

* Smyslem vyhlášení památek a památkově chráněných území je na vybraném vzorku zachovat kulturně historické hodnoty, které u nechráněných staveb zanikají. To mimo jiné předpokládá omezit či zcela eliminovat záměry, které u nechráněných staveb k zániku předmětných hodnot vedou.

* Obnova nemůže být svévolná, ale měla by být podložena co nejúplnějším poznáním a pochopením kulturních hodnot obnovované památky. Vymezení hodnoty je argumentem zdůvodňujícím, co a proč chránit. O něco, existence čehož si nejsme vědomi, nemůžeme dost dobře pečovat. Rozpoznání hodnot je apriorním předpokladem jakékoli cílevědomé činnosti v tomto směru. Vymezím-li, v čem je hodnota, stanovuji zároveň limity možných úprav a změn. Změny jsou možné potud, pokud nebudou prováděny na úkor poznanych hodnot.

* Zachování památek je založeno především na soustavnosti jejich údržby (Benátská charta).

* U architektonicky jednotně řešených historických staveb tvoří průčelí výtvarný celek, na jehož vzhledu se podílí více složek. Není proto správné vytrhovat jednotlivé složky ze

vzájemného kontextu. Nejčastější chybou je ztotožňování barevnosti fasád pouze s barevností omítaných ploch. Návrh barevnosti fasád historických staveb musí být podložen poznáním a pochopením vzájemných souvislostí všech částí výtvarné kompozice, a to včetně barevnosti střech, výplní otvorů, konstrukcí zhotovených z kamene, dřeva či kovu, architektonických plastik, mříží a dalších prvků. Povrchová úprava (barevnost) omítaných ploch a povrchová úprava (barevnost) kamenných, dřevěných či kovových konstrukcí, dekorativních prvků a sochařské výzdoby spolu historicky a výtvarně úzce souvisí.

* Architektura 19. a 20. století je významnou součástí našeho kulturního dědictví. Vyžaduje proto pozornost, úctu a péči směřující k jejímu zachování a to včetně v tomto období provedených architektonicky hodnotných úprav staveb ze starších slohových období.

* Průzkumy historické barevnosti fasád se nemohou omezit pouze na omítané plochy, ale musí postihnout architekturu jako celek. Je třeba rozlišovat mezi objektivně zjištěnými skutečnostmi, jejich interpretací a formulováním doporučení pro obnovu. Průzkum nenahrazuje zadání obnovy.

* Základem moderní památkové péče je úcta k dochovanému historickému originálu a hodnotě jeho stáří. Zachování dochovaných historických konstrukcí, prvků a povrchů je prioritním úkolem památkové péče. V případě fasád se to týká dochovaných výplňových prvků, historických omítek a historických povrchových úprav, a to včetně povrchových úprav kamene, dřeva, kovu a dalších materiálů.

Rekonstrukce

* Ve smyslu návratu ke staršímu nedochovanému leč věrohodně poznatelnému stavu, patří spolu s konzervací a restaurováním k základním nástrojům uchování architektonického dědictví. Jde o obecný princip, který prostupuje celou praxí památkové péče - od urbanismu po restaurování uměleckých děl. V řadě situací je věrohodná rekonstrukce zaniklé podoby památky z hlediska současného stavu poznání nejvhodnější formou obnovy. Otázka, kdy při péči o architektonické dědictví přistupovat k obnově zaniklého stavu fyzicky, nicméně představuje velký teoretický i praktický problém. Nepodložené rekonstrukce a případy, kdy je návratu do minulosti obětována hodnotná existující podoba památky, architektonické dědictví poškozují. Princip rekonstrukce není v památkové péči samozřejmý, jeho užití by naopak

mělo být spíše výjimečné. Základem moderní památkové péče je úcta k dochovanému historickému originálu. Smyslem památkové obnovy rozhodně není automaticky navracet památce nedochovanou (nej)starší podobu. Platí to i pro případné rekonstrukce staršího barevného řešení fasád. Návrat ke staršímu stavu je obhajitelný pouze za předpokladu splnění určitých podmínek. Přes rozmanitost možných situací a individuální charakter každé stavby lze pro posouzení přijatelnosti případné rekonstrukce formulovat následující obecně platná hlediska:

- aby pro rekonstrukci bylo volné místo, to znamená, aby návrat ke starší podobě památky nebyl podmíněn zničením existujících hodnotných vrstev jejího mladšího vývoje.

- aby návratem ke staršímu stavu nebyla negativně dotčena kulturní hodnota existujícího prostředí památky.

- aby pro rekonstrukci existovaly ještě další závažné důvody než jen zjištění, že tomu tak v minulosti bylo.

- aby byla rekonstrukce dostatečně podložena poznáním, to znamená, abychom historický stav bezpečně znali a nemuseli si jej domýšlet.

- aby ji bylo reálně provést věrohodně.

* Kámen (pískovec, opuka a další běžné druhy kamene) jakož i stavební dřevo a železo se v našem prostředí až do poloviny 19. století, s výjimkou mramorů, alabastru, intarzovaných dřevěných prvků, bronzu a jiných drahých materiálů, podle souvislostí omítaly nebo natíraly. Barevný nátěr jako standardní úprava povrchu platil pro tuto dobu u nás i pro pískovcové, dřevěné či litinové sochy. Pohledové uplatnění povrchu v neupravené přírodní podobě je např. pro barokní architekturu něco nemyslitelného. Teprve od poloviny 19. století začíná být přírodní kámen a další materiály chápány jako estetická kategorie. To vedlo ve 20. století k odstraňování původních omítek a originálních povrchových úprav z kamenných, dřevěných či kovových konstrukcí, dekorativních prvků a soch. Někdy nebylo třeba odstraňovat. Neobnovovaný nátěr či omítka v exteriérech mnohdy zanikly vlivem povětrnosti. Problém se vytvořil návratem barevných nátěrů. „Barokní barevnost“ a pohledové uplatnění povrchu druhotně odhalených konstrukcí patří dvěma kvalitativně odlišným výtvarným principům.

Jejich spojení v jedné úpravě může v důsledku přinést nevěrohodný výsledek. To vede k logickému požadavku, aby tam, kde se rozhodlo o provedení rekonstrukce barevnosti odpovídající staršímu období, byly druhotně obnažené povrchy kamenných či dřevěných konstrukcí adekvátně rekonstruovány. To znamená, aby v tomto případě byl kámen podle souvislosti buď omítnut nebo natřen. Jde o často velmi vážný a svízelný problém. Jeho řešení musí brát v úvahu a porovnávat jednak hodnotu architektonické kompozice obnovované památky, zároveň však i „hodnotu stáří“ druhotně záměrně či samovolně obnažených prvků (jde zejména o architektonické plastiky jako svébytná výtvarná díla) a posléze i věrohodnost podkladů, o něž můžeme rekonstrukci historické úpravy povrchu těchto prvků opřít.

* Ochranný nátěr případně rekonstrukci původní povrchové úpravy soch a prvků zhotovených z pískovce či dřeva lze doporučit zejména v případech, kdy :

- pohledové uplatnění povrchu těchto materiálů vede k jejich fyzické destrukci nebo požadavku výměny abradovaných originálních částí za nové z pohledových důvodů.
- prezentace kamenných či dřevěných prvků vytižených ze souvislostí poškozuje vzhled a vnímání architektonických hodnot stavebního díla (části říms, stojky portálů, ukončující články atik, žebra středověkých kleneb, sochařská výzdoba pohledově odtržená od stavby, aj.)
- je navrhována věrohodná rekonstrukce staršího barevného řešení architektonického celku, součástí jehož ideové, historické a výtvarné podstaty bylo překrytí prvků zhotovených z kamene, dřeva či kovu zušlechťující povrchovou úpravou (monochromní, polychromní, s ilusivním mramorováním apod.).

* Pro některé stavby a pro některá celá slohová období je charakteristická jedno-barevnost fasád. Platí to zejména pro architekturu historizujících slohů. V těchto případech je nutné jednobarevné řešení respektovat.

* K principům moderní památkové péče patří úcta k dochované historické patině a stopám stárnutí. V případech, které jsou odůvodněny estetickou a emocionální kvalitou dochované podoby, je vhodné usilovat o konzervaci existujícího stavu. Únava z přebarvených fasád a často radikálních proměn vzhledu památek vede k požadavku, aby hodnota dochovaného stavu byla v památkové praxi zohledňována daleko více než dosud. Častá změna barevného

pojetí u po sobě následujících cyklických oprav památek snižuje nejen věrohodnost takto nahodile provedených změn, ale i důvěryhodnost památkové péče jako oboru, jehož metody se mají opírat o vědecké poznání. Platit by měla obecná zásada, že vžitý dochovaný stav památky, včetně její barevnosti (případně monochromie), je na místě měnit jen tehdy, je-li změna řádně zdůvodnitelná.

* Památky je nejvhodnější obnovovat prostředky, kterými vznikly a kterými byly udržovány po rozhodující období své existence. V této souvislosti je vhodné připomenout tezi Benátské charty, že nové materiály a technologie se mohou při obnově architektonického dědictví uplatnit teprve v okamžiku, kdy se tradiční prostředky ukázaly nedostatečnými. Užití odpovídajících tradičních materiálů a postupů má v památkové péči význam samo o sobě pro uchování stavební tradice. Pro každý materiál jsou charakteristické a nezaměnitelné určité optické vlastnosti a způsob stárnutí. Změna materiálu se tak nutně projeví i ve vzhledu průčelí.

* Materiálovému hledisku je nezbytné věnovat stejnou pozornost jako barevnému řešení. Pro výtvarné vyznění fasád mají užití materiály a jejich zpracování klíčový význam. Rozhodnutí o materiálovém řešení je mnohdy mnohem důležitější než výběr konkrétního barevného odstínu.

* Při obnově památek jsou důvody preferovat odpovídající tradiční materiály a postupy. Pro nátěry fasád, které byly v minulosti obnovovány vápennými nátěry, je vápenný nátěr nejvhodnějším materiálem i v současnosti. Nahrazování vápna jinými materiálovými alternativami není přijatelné.

* Barevné odstíny obnovovaných nátěrů historických budov je nutné vybírat, po provedeném průzkumu výhradně z poměrně omezeného spektra barev, které existovaly v době vzniku obnovované fasády. Využívání nesrovnatelně širšího rejstříku barev, které jsou k dispozici dnes, vede ke zkreslování historické skutečnosti a nevěrohodnému výsledku obnovy, který vzhled památky poškozuje.

* Je zásadní rozdíl mezi pohledovými omítkami (omítkami, jejichž povrch má výtvarnou funkci a má být proto vidět) a omítkami, jež předpokládají finální úpravu krycím nátěrem.

Skutečnost, zda omítka je či není pohledová, je třeba vždy ověřit a zohlednit v řešení. U pohledových omítek není krycí nátěr přijatelný.

* Prefabrikované omítkové směsi se svým vzhledem a technickými vlastnostmi významně liší od tradičních omítek. Jejich použití při opravě památek proto obecně není vhodné. Hodny doporučení jsou naopak malty připravované podle tradičních receptur.

* Okenní rámy jsou součástí architektonického výrazu stavby. Jejich nevhodná výměna může vzhled stavby značně poškodit. Řešení okenních ráků je pro některé lokality charakteristické. Týká se to zejména ráků s vnějšími křídly ven otvíravými. Otázka výplňových prvků v historickém prostředí má proto nepochybně i urbanistický rozměr. Domovní dveře, výkladce a okenní rámy jsou podstatnou součástí prostředí historických sídel.

* Požadavek ochrany historického originálu se vztahuje i na okenní rámy a výplňové prvky obecně. V případě existence původních (historických) ráků je prioritním zájmem památkové péče jejich zachování (repose). Otázku žádoucí podoby nových prvků je vhodné otevřít teprve poté co se prokáže, že dochovaný stav není hodnotný nebo by požadavek na jeho zachování nebyl přiměřený. Je přitom třeba mít na paměti, že vzhled okenních ráků není dán pouze materiálem, členěním a průřezem (profilací), ale i konstrukcí a způsobem otvírání. Dvojitě otvíravé rámy vypadají jinak než jeden rám s dvojsklem a s možností vyklápění.

* V současné době jsou velmi konfliktním a kontroverzním jevem požadavky užití plastových ráků. Nevhodnost plastových ráků pro historické prostředí nespočívá pouze v odlišném materiálu, ale také v konstrukci a charakteristických detailech. I když se užívané typy oken v minulosti často opakovaly, přesto jsou různorodé, mívají různou profilaci a individuální výzdobné prvky. I v případě, že konkrétní systém plastových ráků lze doplnit profilací, neznamená to, že tímto způsobem lze dosáhnout shodného profilu s jakoukoliv předlohou, protože plastová rámy jsou zhotovovány na zařízeních v principu koncipovaných na typizovanou výrobu. Plastové rámy nejsou charakterizovány pouze materiálem, ale jedná se o systém, který je v zásadě odlišný od konstrukce tradičních okenních ráků. Způsob otvírání je jiný. Pro dosažení charakteristických vlastností plastových ráků jsou potřeba masivnější průřezy. Členění nevychází z konstrukce vyžadující dělení křídel příčlemi pro zasklení jednotlivými tabulkami, ale toto členění je pouze formálně napodobováno dekoračními lištami. Konečně je třeba zmínit odlišnou povrchovou úpravu a odlišný způsob stárnutí.

Všechny tyto systémové odlišnosti mají dopad na vzhled okenního rámu. Předpoklad, že plastové rámy mohou vypadat shodně jako tradiční okenní rám je mylný.

* Památková péče by měla být srozumitelná a předvídatelná. To znamená, že srovnatelné příklady mají být posuzovány podle shodných kritérií. Přípuštění plastových oken do prostředí památkových rezervací a zón je veřejností vnímáno jako precedens. Rozdílné posouzení takové úpravy v jiném případě, i když bude objektivně zdůvodněno rozdílnou individuální situací toho kterého objektu, může být předmětem sporů. Spolu s celkovou hodnotou prostředí, pro kterou je území památkově chráněno, je vhodnost uplatňování shodného názoru v celém rozsahu památkově chráněných území důvodem, proč není žádoucí plastové rámy připouštět ani u staveb, jejichž individuální památková hodnota je bezvýznamná, a proč by neměly být tolerovány ani u novostaveb v historickém prostředí.

* Ven otvíravá vnější okenní křídla jsou mnohdy jediným oživením jinak strohých fasád a výrazně se podílejí na vzhledu jednotlivých domů, ale i na celkovém prostředí sídla. Pro tyto své kvality by měla být nejen důsledně chráněna tam, kde se dochovala, ale v odůvodněných případech i rekonstruována tam, kde se nedochovala.

* Předsazené výkladce jsou součástí architektonického řešení staveb s obchodním parterem počínaje polovinou 19. až hluboko do 20. století. Odstraňováním výkladců, jsou tyto stavby citelně ochuzovány. Ale i u starší staveb, které byly kdysi pro předsazené výkladce dodatečně upraveny, je vhodné si uvědomit, že s nimi dochovaná podoba fasád počítá (holý pás pod kordonovou římsou). Absencí předsazeného výkladce v takovém případě není rehabilitován starší stav, ale je vytvářeno umělé torzo, obvykle v podobě novotvaru výkladce vloženého do neorganicky vytvořené díry do fasády. Předsazené výkladce mají mnohdy charakter uměleckořemeslného prvku s náročnou výzdobou. Jejich výhodou je, že nabízejí relativně velké výkladní plochy bez nutnosti probourávání zdiva. Důležité je, že vytvářejí žádoucí uliční kolorit. Vzhledem k systematickému odstraňování v druhé polovině dvacátého století se opět jedná o ohrožený druh vyžadující důslednou památkovou ochranu. A stejně jako v případě okenních rámu s ven otvíravými křídly platí, že v odůvodněných případech lze doporučit tam, kde se nedochovaly, jejich rekonstrukci.

doc. PhDr. Josef Štulc
hlavní konzervátor